UDK: 338.48-6:502.131.1:556.55(575.142)

ÇIROQÇI TUMANIDA SUV HAVZALARI VA ADIR LANDŞAFTLARI ASOSIDA EKOTURIZMNI RIVOJLANTIRIŞ VA EKOLOGIK MADANIYATNI ŞAKLLANTIRIŞNING TABIATGA ASOSLANGAN YEÇIMLARI

Sultonov Şuxrat Adxamoviç
Şahrisabz davlat pedagogika instituti dotsenti,
Özbekiston, Şahrisabz şahri
Eşmirzayeva Gulsanam Boynazar qizi
Şahrisabz davlat pedagogika instituti talabasi,
Özbekiston, Şahrisabz şahri
Isoqova Tangim Mahmadust qizi
Şahrisabz davlat pedagogika instituti talabasi,
Özbekiston, Şahrisabz şahri

Annotatsiya. Maqolada Qaşqadaryo viloyatining eng köp aholili tumani – Çiroqçi tumanida suv havzalari (Çimqörğon, Qalqama suv omborlari, Qaşqadaryo daryosi) va adir landşaftlari asosida ekoturizmni rivojlantiriş hamda ekologik madaniyatni şakllantirişning tabiatga asoslangan yeçimlari (NbS) tahlil qilingan. Tadqiqot maqsadi – rekreatsion bosim kuçayib borayotgan suv havzalari sohillarida va çorvaçilik yuki ortgan adirlarda turizm va tabiatni muhofaza qilişni uyğunlaştiruvçi modelni asoslaşdir. Normativ hujjatlar, ilmiy adabiyotlar va rasmiy statistik ma'lumotlar tahlili, qiyosiy-geografik, landşaft-ekologik va SWOT-tahlil usullari qöllanilgan. Natijada tuman turistik resurslari (gidrologik, adir-toğoldi, arxeologik – Kişmiştepa, etnografik) tasniflangan; sohillarning betartib rekreatsion özlaştirilişi, qirğoq eroziyasi va loyqalaniş, yaylovlar degradatsiyasi, çiqindi kabi muammolar aniqlangan va ularga mos NbS paketi – sohil böyi qamiş-töqay bufer zonalari, adirlarda pista-bodom terrasalari va yaylov almaşlab ötlatiş, "yaşil sohil" rekreatsiya kodeksi, quş kuzatuv (birdwatçing) söqmoqlari, Tarağay va Langar qişloqlarida jamoaga asoslangan mehmon uylari – taklif etilgan. Suv havzalarida turizmni rivojlantiriş ekotizimni tiklaş bilan birga olib borilgandagina barqaror bölişi xulosa qilingan.

Kalit sözlar: tabiatga asoslangan yeçimlar; ekologik madaniyat; ekoturizm; suv havzasi; Çimqörğon suv ombori; adir landşaftlari; Çiroqçi tumani; yaylov degradatsiyasi; sohil böyi rekreatsiyasi; barqaror turizm.

ПРИРОДООРИЕНТИРОВАННЫЕ РЕШЕНИЯ РАЗВИТИЯ ЭКОТУРИЗМА И ФОРМИРОВАНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ НА ОСНОВЕ ВОДОЁМОВ И АДЫРНЫХ ЛАНДШАФТОВ ЧИРАКЧИНСКОГО РАЙОНА

Султонов Шухрат Адхамович
Доцент Шахрисабзского государственного педагогического института,
Узбекистан, г. Шахрисабз
Эшмирзаева Гулсанам Бойназар кизи

Студентка Шахрисабзского государственного педагогического института,
Узбекистан, г. Шахрисабз
Исакава Тангим Махмадуст кизи
Студентка Шахрисабзского государственного педагогического института,
Узбекистан, г. Шахрисабз

Аннотация. В статье анализируются природоориентированные решения (NbS) развития экотуризма и формирования экологической культуры на базе водоёмов (Чимкурганское и Калкаминское водохранилища, река Кашкадарья) и адырных ландшафтов Чиракчинского района – самого населённого района Кашкадарьинской области. Цель исследования – обосновать модель, сочетающую туризм и охрану природы на берегах водохранилищ с растущей рекреационной нагрузкой и на адырах с возросшей пастбищной нагрузкой. Применены анализ нормативных документов, научной литературы и официальной статистики, сравнительно-географический, ландшафтно-экологический и SWOT-анализ. Классифицированы туристские ресурсы района (гидрологические, адырно-предгорные, археологические – Кишмиштепа, этнографические); выявлены проблемы стихийного рекреационного освоения берегов, береговой эрозии и заиления, деградации пастбищ, отходов; предложен пакет NbS: прибрежные тростниково-тугайные буферные зоны, фисташково-миндальные террасы и пастбищеоборот на адырах, кодекс рекреации «зелёный берег», тропы для наблюдения за птицами, общинные гостевые дома в сёлах Тарагай и Лангар. Сделан вывод, что туризм на водоёмах устойчив только при одновременном восстановлении экосистем.

Ключевые слова: природоориентированные решения; экологическая культура; экотуризм; водоём; Чимкурганское водохранилище; адырные ландшафты; Чиракчинский район; деградация пастбищ; прибрежная рекреация; устойчивый туризм.

NATURE-BASED SOLUTIONS FOR DEVELOPING ECOTOURISM AND SHAPING ECOLOGICAL CULTURE ON THE BASIS OF WATER BODIES AND FOOTHILL (ADYR) LANDSCAPES OF CHIROQCHI DISTRICT

Sultonov Shukhrat Adkhamovich
Associate Professor, Shahrisabz State Pedagogical Institute,
Shahrisabz, Uzbekistan
Eshmirzayeva Gulsanam Boynazar qizi
Student, Shahrisabz State Pedagogical Institute,
Shahrisabz, Uzbekistan
Isokhova Tangim Mahmadust qizi
Student, Shahrisabz State Pedagogical Institute,
Shahrisabz, Uzbekistan

Abstract. The article analyses nature-based solutions (NbS) for ecotourism development and environmental culture formation based on water bodies (Chimkurgan and Qalqama reservoirs, the Kashkadarya river) and adyr (foothill-hill) landscapes of Chiroqchi district, the most populous district of Kashkadarya region. The aim is to substantiate a model that combines tourism with nature conservation on reservoir shores under growing recreational pressure and on adyrs under growing grazing pressure. Analysis of legal documents, scientific literature and official statistics, comparative-geographical, landscape-ecological and SWOT methods were applied. The district's tourism resources (hydrological, adyr-foothill, archaeological – Kishmishtepa, ethnographic) were classified; problems of uncontrolled shoreline recreation, bank erosion and siltation, pasture degradation and waste were identified; an NbS package was proposed: reed-tugai shoreline buffer zones, pistachio-almond terraces and rotational grazing on adyrs, a "green shore" recreation code, birdwatching trails and community-based guest houses in Taragay and Langar villages. It is concluded that tourism on water bodies is sustainable only when combined with ecosystem restoration.

Keywords: nature-based solutions; environmental culture; ecotourism; water body; Chimkurgan reservoir; adyr landscapes; Chiroqchi district; pasture degradation; shoreline recreation; sustainable tourism.

Kiriş. Suv havzalari – daryolar, köllar va suv omborlari – dunyoning köplab mintaqalarida içki turizmning eng ommaviy obyektlari hisoblanadi. Şu bilan birga, aynan suv havzalari sohillari rekreatsion bosimga eng sezgir landşaftlardir: qirğoq ösimliklarining toptalişi, betartib avtotransport harakati, çiqindi va oqova suvlar suv sifatini pasaytiradi va biologik xilma-xillikka zarar yetkazadi. Tabiatga asoslangan yeçimlar (NbS) konsepsiyasi, IUCN ta'rifiga köra, ekotizimlarni muhofaza qiliş, barqaror boşqariş va tiklaş orqali jamiyat muammolarini hal etişni nazarda tutadi [1; 2]. Suv havzalari uçun bu yondaşuv qirğoq bufer zonalari, sun'iy va tabiiy botqoqliklar, qirğoqni biologik mustahkamlaş kabi çoralarni öz içiga oladi va ular, muhandislik yeçimlaridan farqli ravişda, vaqt ötişi bilan samarasini oşirib boradi.

Özbekistonda suv omborlari atrofida rekreatsiya tez sur'atlar bilan rivojlanmoqda: Çorvoq, Tuyaböğiz, Aydarköl kabi havzalar yozgi dam olişning asosiy manzillariga aylangan [3]. Qaşqadaryo viloyatida ham gidrologik resurslar ekoturizm uçun muhim salohiyat sifatida baholanmoqda [4]. Viloyatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirişga oid 2026-yilgi PQ-96-son qarorda sayyohlar sonini 3,2 mln nafarga yetkaziş bilan bir qatorda, aynan Çiroqçi tumanida "Sohil böyi majmuasi"ni rivojlantiriş va boşqariş vazifasi viloyat hokimligi huzuridagi turizm infratuzilmasini rivojlantiriş departamentiga yuklangan [5]. 2026-yil fevralida respublika işçi guruhi tumanda "Çiroqçi–Uyşun" avtomobil yölini ta'mirlaş, Qalqama suv ombori, Tarağay va Langar qişloqlarini turizmga ixtisoslaştiriş hamda "Çiyal ğururim" gastrobozori loyihalarini örgandi [6]. Demak, tumanda suv havzalari asosida turizm siyosiy darajada qöllab-quvvatlanmoqda, biroq uning ekologik asoslari ilmiy jihatdan yetarliça işlab çiqilmagan.

Çiroqçi tumani viloyatning şimoli-şarqida joylaşgan bölib, maydoni 2 840 km², aholisi 419,8 ming kişi (2021) – bu viloyat tumanlari orasida eng yuqori körsatkiç; aholi ziçligi 148 kişi/km². Tuman markazi – Çiroqçi şahri (23,8 ming kişi) [7]. Tuman hududi Qaşqadaryo daryosining örta oqimini, Zarafşon tizmasining janubiy toğoldi adirlarini va tekislik qismini öz içiga oladi. Qaşqadaryo özanida qurilgan Çimqörğon suv ombori (birinçi navbati 1960-yilda işga tuşirilgan) vohaning örta va quyi qismidagi 188 ming gektar ekinzorni suğoradi [8; 9]; Hisorak suv ombori Şahrisabz va Çiroqçi tumanlarining xöjalik-maişiy suv ta'minotida iştirok etadi [9]. Tuman tarixiy-madaniy jihatdan ham boy: Çiroqçi şahri yaqinida, Qaşqadaryo sohilida V–VI asrlarda vujudga kelgan va IX–X asrlarda yirik şaharga aylangan Kişmiştepa şahristoni (maydoni 24 ga) xarobalari joylaşgan; Çiroqçi qal'asi XIV asrdan ma'lum [7]. Tumanda Ikkinçi jahon uruşi davridagi polyak askarlari qabristoni mavjudligi xalqaro memorial turizm uçun ham ahamiyatga ega [7].

Adabiyotlar şarhi. B.B.Yusupov va hammualliflar Qaşqadaryo havzasida gidrologik resurslarning ekoturizmdagi ahamiyatini tahlil qilib, daryo va suv omborlari atrofida turizmning bir neça turini rivojlantiriş mumkinligini körsatgan [4]. S.A.Normatov qişloq turizmi imkoniyatlarini örganib, Çiroqçi tumanining yuqori toğli qişloqlarini istiqbolli deb baholagan [10]. Ş.Şaripov va S.Siddiqov Çorvoq suv ombori misolida sohillarda çiqindi töplanişi va rekreatsion bosim muammolarini qayd etgan [11]. Zomin suv ombori misolida tabiiy-geografik omillarning turizmga ta'siri örganilgan [12]. Muallifning oldingi tadqiqotlarida viloyatning diqqatga sazovor joylari va turizm ahamiyati [16], suv resurslarining geografik taqsimlanişi va ulardan oqilona foydalaniş [17] hamda tuman miqyosida ijtimoiy-iqtisodiy rivojlaniş va geografik salohiyat dinamikasini baholaş metodikasi (Yakkaboğ tumani misolida) [18] işlab çiqilgan; uşbu maqola şu yondaşuvni Çiroqçi tumanining suv havzalariga tatbiq etadi. Biroq Çimqörğon va Qalqama suv omborlari sohillarida hamda Çiroqçi adirlarida ekoturizmni tabiatga asoslangan yeçimlar bilan uyğunlaştiriş masalasi alohida tadqiq etilmagan. Uşbu maqolaning ilmiy yangiligi ana şu masalani tuman miqyosida tizimli hal etişga qaratilgan.

Materiallar va uslublar. Tadqiqot obyekti – Çiroqçi tumanining suv havzalari va adir landşaftlariga asoslangan turistik-rekreatsion tizimi; predmeti – uşbu tizimda ekoturizm va ekologik madaniyatni rivojlantirişning tabiatga asoslangan yeçimlari. Ma'lumot manbalari: Özbekiston Respublikasi Prezidentining turizm va Qaşqadaryo viloyatiga oid qarorlari, Turizm va madaniy meros vazirligi va hukumat portalining rasmiy xabarlari, Qaşqadaryo viloyati statistika boşqarmasi

ma’lumotlari, Özbekiston Milliy ensiklopediyasi, suv xöjaligi tarixiga oid va ilmiy jurnallardagi maqolalar.

Usullar: (1) hujjatlar va adabiyotlar tahlili; (2) qiyosiy-geografik usul – Çimqörğon sohillarini Çorvoq, Tuyaböğiz va Zomin suv omborlari rekreatsiyasi tajribasi bilan taqqoslaş; (3) landşaft-ekologik tahlil – sohil, adir va tekislik landşaftlarining rekreatsion siğimi va zaifligini sifat jihatdan baholaş; (4) SWOT-tahlil; (5) ekspert-analitik modellaştiriş – muammolar bilan NbS turlarini IUCN global standartining mezonlari [2] asosida muvofiqlaştiriş. Suv havzalari uçun NbS tanlaşda Ramsar konvensiyasi tavsiyalari va “yaşil infratuzilma” tamoyillariga tayanildi.

Natijalar va munozara. Turistik resurslarning tasnifi. Çiroqçi tumanining turistik resurslari tört guruhga ajratildi (1-jadval). Gidrologik guruhda Çimqörğon suv ombori yetakçi: u hajmi va suv yuzasi böyiça viloyatdagi eng yirik sun’iy havza bölib, Qarşi şahridan va Çiroqçi tuman markazidan avtomobil yöli orqali oson yetib boriladi. Qalqama suv ombori va Qaşqadaryo daryosining toğoldi qismi kiçikroq, ammo manzarali havzalardir. Adir-toğoldi guruhiga Zarafşon tizmasining janubiy yonbağirlari, bahorgi lolazorlar, yaylovlar va yuqori toğli qişloqlar (Tarağay, Langar) kiradi. Arxeologik guruhda Kişmiştepa va Çiroqçi qal’asi, etnografik guruhda çorvador aholining turmuş tarzi, Çiyal gastrobozori loyihasi va polyak qabristoni memorial obyekti ajratildi.

1-jadval.

Çiroqçi tumani turistik resurslarining tasnifi (muallif işlanmasi)

Resurs guruhi	Asosiy obyektlar	Turizm turi va ekologik xususiyati
Gidrologik	Çimqörğon suv ombori, Qalqama suv ombori, Qaşqadaryo daryosi örta oqimi	Sohil böyi rekreatsiyasi, baliq ovi, suv sporti, quş kuzatuvi; sohillar rekreatsion bosimga va loyqalanişga sezgir
Adir-toğoldi	Zarafşon tizmasining janubiy adirlari, yaylovlar, Tarağay va Langar qişloqlari	Treking, bahorgi manzara turizmi, yaylov (çorvaçilik) turizmi; yaylov degradatsiyasi va eroziya çeklovçi omil
Arxeologik-tarixiy	Kişmiştepa şahristoni (V–X asrlar), Çiroqçi qal’asi, polyak askarlari qabristoni	Madaniy-ma’rifiy va memorial turizm; qazişma hududlari muhofazaga muhtoj
Etnografik-gastronomik	Çorvador qişloqlari turmuş tarzi, “Çiyal ğururim” gastrobozori, hunarmandçilik	Etno- va gastroturizm; mahalliy aholi daromadini oşiradi

Ekologik muammolar. Landşaft-ekologik tahlil tumanda turizm bilan boğliq beşta asosiy muammo guruhini ajratişga imkon berdi. Birinçisi – suv omborlari sohillarining betartib rekreatsion özlaştirilişi: avtotransportning suv böyigaça kirib

borişi, qirğoq ösimliklarining toptalişi, vaqtinçalik dam oliş joylarida sanitariya infratuzilmasining yöqligi. Çorvoq suv ombori tajribasi körsatganidek, aholi yaşamaydigan sohil qismlarida ham kiçik çiqindi uyumlari paydo böladi [11]; Çimqörğon sohillarida bu jarayon rekreatsion oqim ösişi bilan kuçayişi kutiladi. Ikkinçisi – qirğoq eroziyasi va suv omborining loyqalanişi: adirlardan oqib tuşuvçi yomğir suvlari va çorva toptagan yonbağirlardan tuproq yuvilib, suv omboriga keladi. Uçinçisi – adir yaylovlarining degradatsiyasi: tumanning yuqori aholi ziçligi (148 kişi/km²) va çorva mollari sonining ortişi yaylov siğimidan oşib ketişga olib keladi, bu esa bahorgi lolazorlar va yovvoyi ösimliklar xilma-xilligini kamaytiradi. Törtinçisi – suv sathining mavsumiy keskin özgarişi: irrigatsiya rejimi tufayli yozda suv ombori sathi pasayib, loyqa va şörlangan qirğoq polosasi oçilib qoladi, bu esa rekreatsion jozibadorlikni pasaytiradi. Beşinçisi – ekologik madaniyatning pastligi: sayyohlar va mahalliy aholida suv havzasini “umumiy va şuning uçun heç kimniki emas” deb qaraş munosabati saqlanib qolgan.

Tabiatga asoslangan yeçimlar paketi. Aniqlangan muammolar bilan NbS turlarini muvofiqlaştiriş natijasida Çiroqçi tumani uçun oltita yeçim işlab çiqildi (1-rasm).

1-rasm. Çiroqçi tumani uçun tabiatga asoslangan yeçimlar va ekologik madaniyat indikatorlari (muallif işlanmasi)

Birinçi yeçim – sohil böyi bufer zonasi – suv havzalari uçun NbS ning eng köp sinalgan turidir. Qamiş, tol va jiyda töqayi qirğoqni tölqin va eroziyadan himoya qiladi, yuza oqimdagi ifloslovçilarni filtrlaydi va suvda suzuvçi quşlar uçun uya quriş joyi yaratadi. Bufer zonasining asosiy taşkiliy şarti – avtotransportni sohildan

uzoqlaştiriş va kirişni piyoda yölaklar orqali taşkil etişdir; aynan şu çora Çorvoq va Tuyaböğiz tajribasida eng samarali bölgan. Bufer zona bir vaqtning özida quş kuzatuv (birdwatçing) söqmoqlari uçun asos böladi: suv omborlari migratsiya yöllaridagi suv quşlari uçun muhim töxtaş joylari bölib, ularni kuzatiş xalqaro ekoturizm bozorida talab yuqori bölgan mahsulotdir.

Ikkinçi va uçinçi yeçimlar adir landşaftlariga qaratilgan. Soylarning suv omboriga quyiliş joylarida sun'iy botqoqliklar va çöktirgiç kölmaklar taşkil etiş loyqa va biogen moddalarni uşlab qoladi – bu suv omborining foydali hajmini saqlaşga va suv sifatini yaxşilaşga xizmat qiladi, ya'ni irrigatsiya va turizm manfaatlari bu yerda mos tuşadi. Adir yonbağirlarida pista, bodom va dölana terrasalari esa eroziyaga qarşi an'anaviy çoradir: Qaşqadaryo toğoldi hududlarida pista örmonzorlarini barpo etiş tajribasi mavjud va bu daraxtlar 5–7 yildan söng hosil bera boşlaydi. Yaylovlarni almaşlab ötlatiş çorvador xöjaliklar bilan kelişuv asosida joriy etilişi, bahorgi lolazor hududlari esa mavsumiy "gullaş festivali" turistik mahsulotiga aylantirilişi mumkin – bu mahalliy aholiga yaylovni asraşdan bevosita daromad köriş imkonini beradi.

Törtinçi yeçim Çimqörğon suv omborining irrigatsiya rejimi bilan boğliq öziga xos muammoni hal etadi: yozda suv sathi pasayganda oçilib qoladigan qirğoq polosasi çang va şör manbai hamda rekreatsion jozibasizlik sababidir. Bu polosada tez ösadigan namsevar va galofit ösimliklardan mavsumiy "yaşil çiziq" hosil qiliş, şuningdek, suvda suzuvçi ösimlik orollari (floating wetlands) joylaştiriş texnologiyasi xorijda keng qöllaniladi va kiçik xarajat talab etadi.

Beşinçi va oltinçi yeçimlar bevosita ekologik madaniyat va mahalliy jamoa bilan boğliq. "Yaşil sohil" kodeksi tuman hokimligi, suv xöjaligi taşkiloti, dam oliş maskanlari egalari va mahallalar örtasida kelişilgan xatti-harakat me'yorlari töplami sifatida qabul qilinişi, PQ-96 bilan taşkil etilayotgan "Sohil böyi majmuasi"ning boşqaruv hujjatlariga kiritilişi maqsadga muvofiq. Tarağay va Langar qişloqlarida jamoaga asoslangan mehmon uylari va sertifikatlangan tabiat gidlari tayyorlaş esa turizm daromadini tabiatni asraş motivatsiyasiga aylantiradi: mahalliy aholi lolazor, buloq va quşlardan daromad körsa, ularni özi muhofaza qiladi.

SWOT-tahlil. Modelning hayotiyligi 2-jadvalda keltirilgan SWOT-tahlil orqali baholandi.

2-jadval.

Çiroqçi tumanida suv havzalari va adirlar asosida ekoturizmni rivojlantirişning SWOT-tahlili

Kuçli tomonlar (S)	**Zaif tomonlar (W)**
Viloyatdagi eng yirik suv ombori va daryo sohillari; adir va toğoldi manzaralari; Kişmiştepa va qal'a tarixi; eng köp aholi va mehnat resurslari; Qarşi va Şahrisabzga yaqinlik; PQ-96 böyiça "Sohil böyi majmuasi"	Sohil infratuzilmasining yöqligi; suv sathining mavsumiy pasayişi; yaylov degradatsiyasi; Çiroqçi–Uyşun yölining holati; ekologik madaniyatning pastligi; turizm kadrlarining yetişmasligi
Imkoniyatlar (O)	**Tahdidlar (T)**
3,2 mln sayyoh maqsadi; Tarağay va Langarni turizm qişloğiga aylantiriş rejalari; quş kuzatuv va treking bozorining ösişi; GEF/UNDP/FOLUR dasturlari; ŞDPI bilan kadrlar tayyorlaş hamkorligi	Nazoratsiz ommaviy rekreatsiya va suv ifloslanişi; iqlim özgarişi tufayli suv tanqisligi; sohilda betartib quriliş; yaylov yukining yanada ortişi

Munozara. Natijalar suv havzalarida turizmni rivojlantirişda ikki yondaşuvni farqlaş zarurligini körsatadi: "infratuzilma avval, tabiat keyin" va "tabiat avval, infratuzilma tabiatga mos". Çorvoq suv ombori tajribasi birinçi yondaşuvning oqibatlarini – sohillarda çiqindi va betartib qurilişni – namoyon etadi [11]. Çimqörğon va Qalqama hali rekreatsion özlaştirişning boşlanğiç bosqiçida bölgani uçun ularda ikkinçi yondaşuvni qöllaş imkoniyati saqlanib qolgan; bu holat Çiroqçi tumanini viloyat uçun "tabiatga asoslangan sohil rekreatsiyasi" namunaviy maydoniga aylantirişi mumkin. Zomin suv ombori misolida körsatilganidek, relyef, iqlim va biologik xilma-xillik turizm salohiyatini belgilovçi asosiy omillardir [12]; Çiroqçi şaroitida bu omillarga irrigatsiya rejimi ham qöşiladi, şu bois turizm va suv xöjaligi taşkilotlari örtasida kelişilgan boşqaruv zarur.

Çeklovlar sifatida quyidagilarni qayd etiş lozim: taklif etilgan yeçimlar ekspert-analitik darajada asoslangan bölib, sohil bufer zonalari va terrasalarning aniq joylaşuvi dala tadqiqotlari va GAT-tahlil asosida aniqlaştirilişi kerak; suv sathining özgarişi rejimi suv xöjaligi ma'lumotlari asosida modellaştirilişi lozim; mahalliy aholi bilan işlaşda yaylov rotatsiyasi dastlab qarşilikka uçraşi mumkin, şu bois iqtisodiy rağbatlantiriş mexanizmlari işlab çiqilişi kerak.

Xulosa va tavsiyalar. Tadqiqot quyidagi xulosalarga asos beradi. 1. Çiroqçi tumani viloyatning eng yirik suv havzasi, adir va toğoldi landşaftlari, Kişmiştepa kabi arxeologik obyektlari va eng köp aholi resursi bilan ekoturizm uçun yuqori salohiyatga ega; bu salohiyat davlat siyosati (PQ-96, "Sohil böyi majmuasi") bilan ham qöllab-quvvatlanmoqda. 2. Suv havzalari va adirlarning ekologik zaifligi – sohil degradatsiyasi, loyqalaniş, yaylov yuki, suv sathining mavsumiy özgarişi – turizmni an'anaviy usulda rivojlantirişga yöl qöymaydi; har bir muammo uçun mos

NbS mavjud. 3. Sohil bufer zonalari, sun’iy botqoqliklar, adir terrasalari, yaylov rotatsiyasi, “yaşil sohil” kodeksi va jamoaga asoslangan mehmon uylari yagona tizim sifatida joriy etilsa, turizm ekotizimni tiklaş vositasiga va ekologik madaniyatni şakllantiriş maydoniga aylanadi.

Tavsiyalar: (1) “Sohil böyi majmuasi”ning boş rejasiga sohil böyi bufer zonasi va avtotransportni sohildan uzoqlaştiriş talabini majburiy şart sifatida kiritiş; (2) Çimqörğon suv omboriga quyiluvçi soylarda sun’iy botqoqliklar va çöktirgiç kölmaklar loyihasini suv xöjaligi taşkilotlari bilan birga işlab çiqiş; (3) Tarağay va Langar qişloqlarini turizmga ixtisoslaştirişda yaylov rotatsiyasi va lolazor mavsumi festivalini turistik mahsulot sifatida rejalaştiriş; (4) Şahrisabz davlat pedagogika instituti bazasida tabiat gidlari va quş kuzatuvçilari uçun qisqa muddatli öquv kurslarini taşkil etiş; (5) “yaşil sohil” kodeksini viloyatning boşqa suv omborlari (Hisorak, Paçkamar, Qamaşi) uçun ham namunaviy hujjat sifatida tavsiya etiş.

Foydalanilgan adabiyotlar röyxati

1. E. Cohen-Shacham, G. Walters, C. Janzen, S. Maginnis (eds.), Nature-based Solutions to address global societal challenges. Gland, Switzerland: IUCN, 2016. 97 p. DOI: 10.2305/IUCN.CH.2016.13.en

2. IUCN, Global Standard for Nature-based Solutions, 1st ed. Gland, Switzerland: IUCN, 2020. DOI: 10.2305/IUCN.CH.2020.08.en

3. “Özbekistonda qayerda çömiliş mumkin: eng yaxşi plyajlar, akvaparklar va dam oliş maskanlari”, Aviasales.uz. https://www.aviasales.uz/yolovchi/uz/article/where-to-swim-in-uzb

4. B.B. Yusupov, Ş.A. Tuyçiyev, O.S. Şamşiyev, “Ekoturizmni rivojlantirişda gidrologik resurslarning ahamiyati (Qaşqadaryo havzasi misolida)”, Ilim hám jámiyet, №2, 2026. https://journal.ndpi.uz/ss/kaa/article/download/2026-2-1-030/4233

5. “Prezidentning Qaşqadaryo viloyatini ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantiriş böyiça qarori qabul qilindi (PQ-96-son)”, Spot.uz, 18.03.2026. https://www.spot.uz/oz/2026/03/18/kashkadarya-cooperation/

6. “Respublika işçi guruhi Qaşqadaryo viloyatida turizm salohiyatini oşirişga qaratilgan loyihalar bilan tanişdi”, Turizm va madaniy meros vazirligi, 22.02.2026. https://gov.uz/oz/uzbektourism/news/view/135618

7. Özbekiston Milliy ensiklopediyasi, “Çiroqçi”, “Çiroqçi tumani” maqolalari. Toşkent, 2000–2005. https://n.ziyouz.com/books/uzbekiston_milliy_ensiklopediyasi; Qaşqadaryo viloyati statistika boşqarmasi ma’lumotlari. https://www.qashstat.uz

8. “Qamaşi suv omborining qurilişi tarixi”, Qarşi muhandislik-iqtisodiyot instituti ilmiy jurnali. https://ojs.qmii.uz/index.php/ij/article/view/617/408

9. “Özbekistonning yirik suv omborlari” (öquv-ma’lumotnoma materiali). https://oefen.uz/uz/documents/diplom-ishlar/umumiy/o-zbekistonning-yirik-suv-omborlari

10. S.A. Normatov, “Qaşqadaryo viloyatida qişloq turizmini rivojlantiriş imkoniyatlari”, Ilim hám jámiyet, №4, 2026. https://journal.ndpi.uz/ss/ru/article/download/2026-4-1-028/4433

11. Ş. Şaripov, S. Siddiqov, “Muhofaza etiladigan tabiiy hududlarda ekoturizmni rivojlantirişning geoekologik asoslari”, ÖzMU xabarlari, Geologiya, 3/2/1, 2024. https://journals.nuu.uz/index.php/1/article/download/5783/2607

12. M.T. Ğozieva, M.R. Ğödalov, “Natural and geographical factors affecting the development of tourism in the Zomin reservoir area”, FarDU ilmiy xabarlar, vol. 31, iss. 6. DOI: 10.56292/SJFSU/vol31_iss6/a265

13. UNEP, UNWTO, Making Tourism More Sustainable: A Guide for Policy Makers. Paris–Madrid, 2005. https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284408214

14. “Qaşqadaryo viloyatini rivojlantiriş böyiça ustuvor vazifalar muhokama qilindi”, Özbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy veb-sayti, 10.03.2026. https://president.uz/oz/lists/view/9005

15. B. Erkayeva, R. Xuşvaqtov, “Qaşqadaryo viloyatida eko va etno turizmni rivojlantirişning istiqbollari va iqtisodiy samaradorligi”, Green Economy and Development, 2025. DOI: 10.5281/zenodo.15493727

16. Ş.A. Sultonov, N.S. Qahhorova, “Qaşqadaryo viloyatining diqqatga sazovor joylari va turizm ahamiyati tahlili”, Экономика и социум, №4(143)-2, 2026, 686–693-b. https://www.iupr.ru/_files/ugd/b06fdc_864cbcfe7d3b461abb3dae09c338b7a5.pdf

17. Ş.A. Sultonov, Ş.A. Ergaşeva, “Suv resurslarining geografik taqsimlanişi va ulardan oqilona foydalaniş (Qaşqadaryo viloyati misolida)”, Экономика и социум, №4(143)-2, 2026, 680–685-b. https://www.iupr.ru/_files/ugd/b06fdc_392c7acc09f14711ad171de9dee48a4a.pdf

18. Ş.A. Sultonov, Z.Q. Xolboyeva, N.S. Qahhorova, L.T. Ulaşova, “Yakkaboğ tumani ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanişi va geografik salohiyat dinamikasi tahlili (2015–2025-yillar)”, Экономика и социум, №4(143)-1, 2026, 509–514-b. https://www.iupr.ru/_files/ugd/b06fdc_d79b5a6287b744c4b42aff4a1d21b2ce.pdf